

Jelenések könyve

Lukács Sándor kötete hetvenötödik születésnapja alkalmából jelent meg. A kötetben sokféle a pont, a szál, mely egybefűzi a lélek rezdüléseit, mozdulatait. Lukács álomszerűen ábrázolja a múlt és jelen találkozását, emlékeit érzései mellé állítja. Az időbeliség egyszerre álló és múló idő nála, jelzi, kíséri saját költői alakváltásait.

A versekben az arcok már csak „eltört arcok”-ként vannak jelen, melynek „cserepeit látod [...] talpad alatt / már csak a sebhelyes / homok az idegenvezető” (*A hajnal fővárosában*). A vergiliusi, képzeletbeli vezetés a (z al)világban, egy változó és változott világban történik meg, ahol a fények és árnyékok hullámszáma örök kérdéseket, kételyeket vet fel, honnan tartunk hová. A vergiliusi vezetés, az átkelés mozzanata a Lukács által is megidézett Pilinszky Jánosnál is megjelenik: „felelet nélkül átkelek / a tükrök mélyén heverő szobákon” (Pilinszky János: Utószó). Az átkelés mozzanata a Másikkal együtt, és az énben lejtászódó állomásokon keresztül is lezajlik: „s a füvek közt szögek lapulnak, / ha legközelebb majd erre járunk –” (*A tükrök mélyén*). A „Kőbe vésett, / időből kinéző arcok” (*Időből kinéző arcok*) pedig a szobrászművész Párkányi Raab Péter alkotásait idézik, Lukács hozzá (is) címzi a sorait. Ezek, mint az emberek élő-mozdulatlan szobrai¹ vannak jelen a kötetben².

¹ A kőbe vésett, kővé váló, megkövesedő arcok és idő poétikai kontextusa összevethető a 20. századi finn költészet példáival, Aila Meriluoto, Ralf Nordgren, Märta Tikkanen vagy Lars Hildén verseivel, ahol a *kő-ség* a (lelki-testi) megkövesedés mozzanatát is takarja, összefüggésben az eltárgyasulással, az élet megdermedésével, illetve a Lukácsra jellemző panteisztikus jelleget is magában hordja. Mindezzel együtt a föld, és a többi természeti elem kultiválásával, valamint erőteljes szimbolizmussal telített. Ezeket a finn költőket Helena Soini említette előadásában, melynek címe *The Images of a stone in the Finnish poetry in the second half of the 20th century in comparative context*. CIFU XIII. – 13th International Congress for Finno-Ugric Studies, 2022. augusztus 27.

² Aila Meriluoto (Aila Marjatta Meriluoto-Paakkanen, 1924-2019) *Gázló lány* (eredeti cím: *Kahlaajatytto*, 1946) című verse: „Tűnődve gázolt át tétova lábam. / Messzire néztem. Es messzire láttam. / Mellettem úszott, majd a hullám-verte / nádasba bújva osont el az este. / Elült a szél, a fények megfeszültek, / víztükörrre partok, nádak ültek. / S mindez enyém volt: nád, a víz, az alkony, / béke pihent a ködmegülte parton. / S lelkembe néztem akkor, majd a tájra. –/ Idegen csónak siklott csendbe-mártva: / egy férfi jött a halvány, esti pírban. / Tükröm eltört. – Kora hajnalra sírtam.” In: *Magyarul Babelben – Műfordítók és műfordítások portálja*. Szerkeszti: P. T. Fordította Jávorszky Béla. https://www.magyarulbabelben.net/works/ai/Meriluoto%2C_Aila-1924/Kahlaajatyt%20C%20B6/lu/32043-G%20C%20A1z%20C%20B3_1%20C%20A1ny

A természeti képekben, mélységekben, rejtekekben ott van a Másik, akinek jelenléte, jelene divinikussá is válik³. Ebben hasonlóképpen benne rejlik a panteisztikus vonás, amely az ént mindvégig elkíséri, és teszi a költőt magát is vergiliusi vezetővé, aki az olvasót vezet végig egy belső életúton, annak nem evilági, történeti állomásain át, tehát a „megszólaló szubjektum nem jeleket ad, hanem a szólás őt magát teszi jellé.”⁴ Az ember és a gyökerei, talaja még stabil, de rajta az ember maga alakatlan-ná válik, akár arctalanná, és sajátos átalakuláso(ko)n megy keresztül. „A kövezet gyöngyszín pórusa / látszik, de a fölötte lépkedők / elvesztették alakjukat.” (*Mindkét időnk*). Mindezt erdő, felhőzet, égbolt, hold, holdfény, gallyak, virágok, levelek, föld, kövek, tenger, víz, és a levegő⁵ kíséri végig, és Lukács – nemcsak – a négy elem köré építi fel létezésének és költészetének bemutatását, felmutatását. A divinikus jelleg, áttetszőség a panteizmus felé visz el, a hangulatversek, természetképek nem alakulnak zsánerré, megőrzik a képek kifinomult misztikusságát, a csend által honolt régiót. Az ember a fa, gyökerétől a lombjáig elemzeten, a konfesszió jegyében. Együtt lélegzik a természettel, a gyökérzete a földben áll, míg a lombja az ég felé terjed, növekszik, a lélek jelképeként, szabadságának, lehetőségeinek mentén. Lukács világának flóráját állatok is kísérik, madarak, darázs, skorpió, kobra, akik bizonyos emberek, embertípusok jelképeként is a költő életében jelen voltak egykor és vele szorosabb kölcsönhatásba, ismeretségbe kerültek, és tapasztalta tulajdonságaikat, emberi mivoltuk minőségét: „A fák rettegése, / a kobra lehetőség –” (*Vékony vízen*), egyszerre az ég és föld, a talaj élőlényeiként, egyszerre

³ Sárközi Balázs kölcsönzi Faragó Kornélia gondolatát, amely a költői utazás (vezetés) kapcsán lehet érdekes: „a versben először és csak ekkor egyszer, betű szerint is megjelenik Isten: „Látja Isten, hogy állok a napon« – mert ez a megnevezési gesztus jelentheti a szubjektum utazásának ama szakaszát, amikor az identifikációs folyamatban az egyén a másikban, a szeretett társban ezt az istenit megsejti, vagyis az emlékezési folyamatban az isteni kimondásával megleti a közösséget és az identitást generálni képes szimbólumot.” In: Sárközi Balázs Dezső: „...és szólok én, mint éjdzón a fa...»” *Pilinszky múltrekonstrukció kísérlete? Emlékezeti helyek vizsgálata az Apokrifban*. In: Credo 2017/1-2, 94. https://epa.oszk.hu/02300/02357/00054/pdf/EPA02357_credo_2017_1-2_091-097.pdf

⁴ Schein Gábor: *A csend poétikája Pilinszky János költészetében*. In: Jelenkor, 1996/április, XXXIX. évfolyam, 4. szám, 363.

⁵ Összetett és hasonló képet mutat Aila Meriluoto *Mikor a reggel* című verse is: „Mikor a reggel, tétova úszó, lassan belép az esőbe, / s az esti fák már szinte vízből vannak, / mikor a fulladt tó a köd közepén hanyatt fekszik, / (mikor füvek emelik lábuk tiltakozó / kutyákra, / a szék hátán a nadrágszárak fehérrel, szürkék), / mindez után az éjben bolond / madár kiált csupán, / elszámolatlanul, akár a kivilágított vízcepp, / ha fényt nem is tükröz körül. / Hirtelen levetem magamról ezt a házat, / megyek meztelenül, habozás nélkül, mint hatalmas ábra, / mint szerelem vizébe, / vagy szerelemből kifelé”. In: *Lelkigyakorlatok*. Szerkesztik: Sirokai Mátyás, Bajtai András. Fordította Fodor András. <https://lelkiyakorlatok.tumblr.com/post/19838911746/aila-meriluoto-mikor-a-reggel>

a szabadság és a biológiai lét fogságában. „Töredezett a szikla éle [...] Rovarklánok ütték egymást, hangyák üstjében forrt a méreg, / áldozatul estek sorban: gyökér, szírom és friss fakéreg - / Fénytollú madár nézte hosszan [...] De míg a vihar távolodott, egy skorpió lándzsáját törte.” (*A füvek alvilága*). A mindenkori erények és bűnök, az emberi gyarlóság, a hullámozás, a cselekmények (utólagos) megítélése, a kívülről, fentről, távolról szemlélés higgadt gesztusa jelenik meg ezekben a képekben. Az ember egyedüli (de nem magányos) önmegtartása, küzdelmei, reményei, mindennapjai kerülnek szembe az életúton jelenlévő akadályokkal, az élet általános küzdelmei is benne rejlenek ebben a kettősségben: „Valaki mindig szembe / megy veled –” (*Mindegy*). Természeti képei mindig, minden helyzetben, esetben megtartóak és megtartanak, menedéket jelentenek. A fények és árnyékok váltakozása az élet és halál váltakozása, a halál felemelkedése. A világból „idővel lassan porladni kezd az üldöző démonok szava, / de még hordozom magamban, míg vergődve nem érek haza [...] párnám az ördög félretette, / korokon átfújó sivatagi por száll fejemre éjjelente – / Erős szeretnék lenni, bátor de a sors mindig kétvállra nyom / és mire végre megizmosodnék, emlékezetté halványodom –” (*Elveszett arcod*)⁶.

A csend Lukácsnál a másikba ivódó, az énből a másikba kanyarodó csendet jelenti⁷. A csend – Pilinszky csendje, és a költő, a költészet csendje, a meditatív csend – a belső életút másik szerves része, amit „csak vadászatkor, hajnalban tép / darabokra a kutyák csaholása” (*Olyan világot*). A csend eltűnése (meggyalázása, széttépetése) és jelenléte egyaránt kirajzolódik (*Cellád mélyén, Olyan világot*), folyamatos váltakozásban. A gesztusok, érzések, belső hangok és rezgések a (felesleges) beszédet hajtják háttérbe, és a szavak a megfelelő minőségben és mennyiségben nyilvánulnak meg⁸. Az önigazolás, az igazság keresése, az ahhoz való alkalmazkodás fontos emberi tényező. A létet átható panteisztikus, divinikus hangvétel sem a pátoszt követi, hanem a csend által jelen lévő hitet, igazságot, a fizikai és lelki, jelképes és kézzelfogható dolgok, jelenségekben lévő igazságokat⁹. „És azóta is csak azt követed, / amit te tűztél magad elé. / A fenti

⁶ „Legyőzve, lustán fekszem el / és hallgatózom. Csillagok / rebbennek csak, mint elhagyott / egék vizébe zárt halak, / tűnődve úszó madarak.” Pilinszky János: Éjjéli fürdés, idézi: Schein, 1996: 361. Lásd még: *Pilinszky János összegyűjtött versei*. Magyar Elektronikus Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm>

⁷ Az a figyelemreméltó itt, hogy „hogyan történik meg e versekben a csend, és mikén történik meg ők maguk a csendben” (Schein, 1996: 361), az én és a másik. „A csend a hermeneutika provokációja” (Schein, 1996: 361).

⁸ „E gondolkodásban a [...] a memoria (emlékezet), illetve a beszéd és a hallgatás egymásnak ellentmondó fogalompárjai jelölik ki a megismerésnek azt a szellemi küzdőterét, melyen a kiáradó aktivitás és a kontempláció elve került szembe egymással.” In: Schein, 1996: 357.

⁹ Pierre Emmanuel francia író, költő, aki Budapestre látogatott 1971-ben, és Pilinszky Jánost személyesen ismerte, „végül rátért a magyar nyelv hangzásának dicséretére,

mezőig, / a páratlan csöndig” (*A páratlan csöndig*). Lukácsnál megmarad a beszéd és a csend rendje, arányossága, különleges nyelve. „Ezt a nyelvet mi csöndnek, némaságnak halljuk, tehát olyan üzenetnek, amit az emberi beszéd értelmezéséhez szokott megértés eleve nem is érthet.”¹⁰

Az életúton haladó ember, a dantei, vergiliusi figura alakja a hajó, a próféta alakja is, mely itt inkább idézi a képzőművészet vagy az antik mitológia jeleneteit, mint költészeti párhuzamokat. Lukács szimbolikus-szimbolista (festészeti) képi világa gyönyörűen vetíti ki az Árkádia-képet (Vaszary Jánostól az *Aranykort* vagy Arnold Böcklintől *A holtak szigetét* idézve), azt a hajót, mely az alvilágba, túlvilágba, messzeségbe vezet¹¹. A hajó(zás), a tengerek világa, a víz, mint önmagában vett közeg, természeti elem¹², a föld és levegő ellentétpárja, kiegészítője, életadó elem. Körülvesz minket, a tengerből, a vízből a háló, az ember alkotta eszköz kerít ki egy térdarabot. Pilinszky János *Halak a hálóban* veréshez hasonlóan ír Lukács is: „a világ játékhálóján / ugyanolyan szorosan függünk” (*Lassan*). A függés itt a Másikkal együtt függés, az egyének közöttiség, a világban létezés kölcsönhatásainak függése, az egyéni és társas létezés, a természettel és a már letűnt történeti ön-háttérrel rendelkező én létben-függése is. Lukács

a csönd szerepére a nyelvben, majd ezekkel a gondolatokkal zárta szavait: »Olyan emberek vagyunk, akiknek a házuk a szavuk, vendéget fogadni a szavunkba annyi, mint hallgatni őt, figyelni arra, amit mond, s ez az igazi közlés. Egymásnak adjuk a szót, s valójában az írás nem más, mint ennek az adománynak egy formája.«” In: Modor Bálint: *Úgy képzeld el, mint egy francia arisztokratát, a De Gaulle fajtájából – Pierre Emmanuel Budapesten, 1971*. Litera, 2021. január 2. Modor Bálint <https://litera.hu/magazin/osszeallitas/ugy-kepzel-el-mint-egy-francia-arisztokratat-a-de-gaulle-fajtajabol-pierre-emmanuel-budapesten.html>

¹⁰ Schein, 1996: 359.

¹¹ Kharón alakja is fontos, asszociatív figura, „Dante Isteni színjátékában ő viszi át a költőt és kalauzát [...] az Akherón folyón.” Arcanum, Arcanum Kézikönyvtár, Ki kicsoda az antik mítoszokban, Kharón szócikk. <https://www.arcanum.com/hu/onlinekiadvanyok/Lexikonok-ki-kicsoda-az-antik-mitoszokban-F869D/k-F89E3/kharon-F8A24/>

¹² „[...] Some poets get accustomed to the image of a stone, identify themselves with it (Aila Meriluoto). [...] Aila Meriluoto creates a number of stone images (»stone God«, »stone truth«, »stone humanity«). Poets following her either replenish this collection of »stones« or reject it altogether. The image of stone in Finland’s poetry is inseparable from the image of water. For Eeva-Liisa Manner, the poetic connection with water is »immersion in the mirror« of the lake, the fusion of the subject with the object, the person with the world. For Bo Carpelan, »to withstand the sea« means to go through darkness, to find oneself. [...] The images of stone and water in the poetry of Finland are multifaceted. Poets interpret them differently. Poets bring new shades of feelings and give new meaning to the traditional mythological attitude.” Helena Soini: „*Stones in the middle of the bay...*” *Some aspects of Finnish post-war poetry in Finnish and Swedish languages*. In: *Scandinavian Philology – Szkandinavszkaja Filologija*, 2019, Vol. 17, Issue 2. <http://scandphil.spbu.ru/en/issues/2019-en/vol-17-issue-2/stones-in-the-middle-of-the-bay-some-aspects-of-finnish-post-war-poetry-in-finnish-and-swedish-languages/>

csillaghálóban hányódását már felváltja a letisztultabb énvizsgáló, befelé tartott tükör (tükrök) által vezérelt lelki tartalmak rendje, és már „azokhoz a halakhoz / vagy hasonló, melyeket / a hegyi tavak jege / megőriz elevenen” (*A halász esélye*). Az idő az utolsókra koncentrálnak, a „hatalmas halász asztalára” kerülés pillanatára, a jelenésre, az önfeltárás, és önmegmaradás pillanataira, „amikor előkerülnek / utolsónak szánta szavaid, / felrakod őket egy hajóra [...]” (*Rakomány*), míg végül „szemem láttára hagyja el a partot / a halál hosszú, fekete hajója –” (*A hajnal pórázán*). Ám az én, mint hajós és utazó, aki egy állomáshoz vagy végponthoz érkezik el, „Végül fáradtan, még emlékezett: / Túl hatalmasan élt közöttünk az Isten... / Csönd lett. Egyikünk sem tudta, mitévő / legyen. Kincset találó koldusként álltunk, / ki maga sem hiszi el leleményét [...] És megfogadtatok-e az engedelmességet, / vagy lelketekben csak a lázadás élt, / mely pocsolóaktól és penészfoltoktól / a csillagos égig képzelet magát [...] hogy semmi sincs úgy, ahogy elrendeltetett... [...] a fontoson mindig elfelejtettek! / Újra csönd lett. [...] Majd ismét szót kért. / De torkán már nem jött ki hang.” (*A próféta*). Isten és ember kettős, elválasztható és elválaszthatatlan természetét, létlényegét fogalmazza itt meg Lukács. A világ változását jelzi, a próféta hangja, mely egyszerre eposzi és krisztusi. A természettel egyesülés, az időben és a terekben való közlekedés, a tudatos irányú bolyongás felmutatása tehát inkább a vergiliusi (élet)útvezetéshez illeszkedik, az értékek valódi észrevételével, újbóli felfedezésével, figyelembevételével, felzárkóztatásával, új egyensúlyok létrehozásával, megtartásával, melyek ebben az új, végső életszakaszban (újra)keletkeznek vagy már megvannak.

Lukács egyes szám második személyben ír, mely egyszerre jelenti a másikat, és önmagát, önmagához szóló gondolatait is. „Mindig ismeretlen maradtál / azok számára, akik szerettek – / Elbújva magadban, forróság / öntött el vagy hideg mart beléd, / mint mikor a tél zúzmaráját / a homlokodra szórta –” (*Mindig ismeretlen*). A narrátor látóként, láttatóként és láttatottként egyszerre van jelen a szövegszerkezetben. „Tapasztalod majd, / hogy végül már csak / a szem képes kiáltani –” (*Végül*). A látvány, a látás, a szemek szerepe a csend mellé (is) szegődik. Ezt a szemek különleges, kizárólagos percepcionális eszköze is alátámasztja. A szem, mint megmaradó eszköz funkcionál, a szemek világa maga is tükör, a kamera által (újrafel)vett és (újra) megmutatott világnak a látását segíti: „ami méltó a megnézésre” (*Hallgat az út*), az maradjon, „amikor a hó elaszik, / az éj kutyáit visszahívja. / És minden eltűnik, / ami még mozdulni képes.” (*Amikor a hó elaszik*). Lukács finoman fordítja át a dimenziók terét és tartalmát egyik képből a másikba¹³; „Ma azért alszol el, / hogy néhány órát

¹³ Itt távolabbról Lewis Carroll Alice-regényeinek térbeli és dimenzionális ugrásait fedezhetjük fel. Kettős érzékelési mód keletkezik, elmosva álom és valóság határait. Erre Bókay Antal világít rá egyik tanulmányában a Lewis Carroll által megírt két

élj –” (*Régen és ma*). A terek pedig különböző utakká válnak: „A valóság kövein, / lezártnak hitt életed / szétszórt zuhatagában” (*A valóság kövein*).

(Lukács Sándor: *Kikötő, Budapest, Nap Kiadó, 2022*)

HÖRCHER ESZTER

Függőhíd a semmiben

„...Kissé szokatlan, hogy most vegyes műfajú kötettel jelentkezett. Most is költő elsősorban, a kisprózában gyakran alkalmi írásokkal rukkol elő, egyébiránt fontos adalékokat szolgáltat a hozzá közel álló irodalmi világ képéhez. Egyelőre a lírában erősebb, de a kötet megjelenése óta elsősorban prózát ír, kissé hátat fordítván a költészetnek. Bér a *Búcsú a költészettől* c. verse másképpen is értelmezhető. Ennek befejezése: „... Leballagok a völgybe mégis /magamnak és másnak / művelni földszagú / magvas napjainkat –... Azt is sugallja ezzel, hogy a búcsú mégsem végleges. Kár is lenne a búcsú, hiszen hiányozna ez a kissé érdes hang, ez a tiszta beszéd...” – írtam néhány évvel ezelőtt a *Hajnal a mélyben* című kötettel kapcsolatban.

S most itt az újabb könyv. Nyolc olyan összeállítás után, amelyek mindegyikében a vers uralkodott. Mindez megfordult, ugyanis a *Függőhíd a semmiben* főleg prózát tartalmaz, ám itt is van néhány közbeiktatott lírai mű. Az alcím szerint novelláskötet, de lehet, hogy a „kispróza” elnevezés pontosabb lenne, ugyanis – legalábbis hagyományos értelemben – itt-ott inkább a karcolat vagy az irodalmi jegyzet is megjelenik az írások sorában. Mindenesetre a „költő vagy író?” kérdésre adott a válasz: is, is. És jól van ez így. Hiszen oly sok kortársra és elődre is mondhatjuk ezt.

László Zsolt prózája mögött ott a gazdag valóság- és életismeret, a számos önéletrajzi elem és élmény. S ugyanígy a keserű tapasztalatok, a nyersesség vagy a szkepszis. Vagy éppen a kétkedés a jövőt illetően. Ez már érződik *Előszó helyett...* című előszavában is, melyben megfricskázza a megmondó embereket, az ítéseket. Ez utóbbiak közé vagyok sorolható jómagam is, persze az itt leírtakat nem veszem magamra...

Csodaország-regények (Alice Csodaországban – *Alice’s Adventures in Wonderland*, 1865, Alice Tükörországban – *Through the Looking Glass*, 1871) elemzésénél. Tükörország kapcsán a belső jelentés kommunikatívabb formáinak modellje van jelen, amely *screen memory* -ként nevezhető meg, a belső jelentés szövegi reprezentációja. [„a model of more communicable forms of inner meaning. This form is *screen memory*, another unique shape, a textual representation of inner meaning.”]. *Diverted from Wonderland: Multilevel Trauma Narratives of Lewis Carroll*. In: *Diversity in Narration and Writing. The Novel*. Szerkesztik: Horváth Kornélia, Mudriczki Judit, Osztrólczyk Sarolta, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, 2022. 76-97.